

АКТУАЛІЗАЦІЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТИРІВ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ У ЇХ РЕАЛЬНИХ ТА ІГРОВИХ СТОСУНКАХ

К. Карасьова, Інститут психології

імені Г. С. Костюка

НАПН України

В статті розглядаються основні тенденції прояву ціннісних орієнтирів дітей старшого дошкільного віку під час налагодження їх реальних та ігрових стосунків у процесі творчих ігор. Охарактеризовано основні показники рівнів прояву рольової активності вихованців під час їх ігрової взаємодії.

Ключові слова: ціннісні орієнтири, рольова активність дитини, реальні та ігрові стосунки, рольова взаємодія..

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Вивчаючи реальні та ігрові стосунки дітей старшого дошкільного віку під час сюжетно-рольових ігор, ми звернули увагу на те, що ігрова ситуація активізує цілеспрямовану поведінку дитини з однієї сторони та вміння підпорядковувати власні дії рольовим правилам та реальним подіям з іншої. Так, у процесі сюжетно-рольових ігор діти часто переключаються на вирішення неігрових ситуацій але у даному випадку вирішення суперечливих питань скеровується спільними інтересами учасників гри. Через ігровий простір діти навчаються проявляти власне ставлення до різнопланових ролей, створюють уявлення про їх образи, засвоюють відповідну рольову поведінку, визначають власне емоційно-ціннісне ставлення до ігрових ролей та існуючих зв'язків між ними.

Дослідження входить до плану науково-дослідної роботи лабораторії психології дошкільника Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН

України і складає частину наукового напрямку: „Становлення ціннісних орієнтацій дітей дошкільного віку в сучасному соціокультурному середовищі” № 0110U00221159, 2010 – 2014 рр.

Аналіз досліджень і публікацій. У своїй статті ми спираємось на такі основні теоретичні положення: процес засвоєння ціннісних орієнтацій спирається на момент прояву емоційного ставлення людини до соціально значимого ідеалу, поступовим формуванням уявлень про його образ, які дитина перевіряє у процесі спільної з однолітками діяльності та привласнює як соціально значиму поведінку; уявлення про ідеал наповнюються не тільки змістом, а й виступають для дитини ціннісними орієнтирами її поведінки у процесі самостійної діяльності з дорослими та однолітками; рольова дія визначається як одиниця вимірювання ступеня прояву ціннісних орієнтацій старших дошкільників; рольові дії проявляються (прояв – дія, процес, що робить явним, помітним чийсь стан, чийсь почуття, наміри і т. ін.) в ігровій взаємодії дітей різної спрямованості (налагоджувати, радіти, підтримувати, скеровувати, спрямовувати, захищати, доводити, збагачувати, відшукувати, співпереживати), що визначає їх цінність для досягнення мети сюжетно-рольової гри; рольові дії визначаються дітьми в процесі здійснення змісту сюжетно-рольової гри та характеризуються їх вмінням виконувати ігрові ролі [2; 4; 5; 6; 15; 16].

Формулювання мети статті. Основною метою нашої статті є визначення основних показників прояву ціннісних орієнтирів у реальних стосунках з однолітками під час сюжетно-рольових ігор; характеристика основних тенденцій прояву ціннісних орієнтирів дітей старшого дошкільного віку в процесі діагностики їх рольової активності вихованців під час налагодження реальної та ігрової взаємодії.

Тому, для більш повної реалізації мети нашого дослідження – вивчити регулюючу функцію системи ціннісних орієнтирів дітей дошкільного віку під час засвоєння рольової поведінки – виникла необхідність змінити карту спостереження проявів ціннісних орієнтирів старших дошкільників у сюжетно-

рольовій на карту спостереження проявів ціннісних орієнтирів старших дошкільників у процесі їх реальної та ігрової взаємодії під час сюжетно-рольових ігор.

Виклад основного матеріалу статті. Ігри старших дошкільників безпосередньо пов'язані з формуванням рольової поведінки та поступовим оволодінням ігровими правилами. Діти навчаються діяти в рамках ролі, характер та логіка дій визначається життєвою послідовністю і спонукає дитину відтворювати ігрові дії за зразком. На цьому етапі розвитку спільних ігор дітям дуже важко підпорядковувати свої бажання будь-яким правилам, у таких випадках дорослий допомагає зрозуміти природний зв'язок ролі й тих чи інших форм поведінки, обов'язковість певних рольових розпоряджень. Дорослий або пояснює, тобто робить роль невіддільною від тих правил, із якими вона пов'язана, або вводить рольові вимоги в образ відповідної ролі.

Так, дитина присвоює суспільно значущі моральні норми поведінки у процесі засвоєння запропонованих дорослим ролей. Поступово роль стає центром гри, діти не лише послідовно змінюють ігрові ролі в рамках одного сюжету, а й використовують поєднанні ролі («тато» одночасно також «водій», «мама» — «лікар»). Що доросліше діти, то більш гнучкими стають переходи від однієї ролі до іншої. Успішність впливу дорослого багато в чому залежатиме від уміння зберегти природність процесу дитячої гри.

Аналізуючи сучасні дослідження з приводу стану творчої гри у життєдіяльності дошкільників, ми дійшли висновку, що у старшому дошкільному віці через ігрові ролі відбувається процес присвоєння ціннісних орієнтирів, коли діти включаються у процес спілкування з іншими дітьми. Входження дитини у взаємодію з однолітками допомагає досліджувати прояв інструментальних цінностей (цінностей-засобів), які спрямовують поведінку дитини на досягнення мети.

Основною метою ігрової діяльності є процес відтворення ігрових ролей, які проявляються в ігрових діях та визначають складові акти процесу ігрової взаємодії. Зміни ігрової взаємодії дітей на різних фазах творчої гри пов'язані з

актуалізацією їх рольової активності яка спрямовується рольовими та реальними стосунками з однолітками. Так, під час ігрової діяльності рольові дії дітей спрямовуються задумом та змістом сюжету, реалізуються метою спілкування – налагоджувати, радіти, підтримувати, скеровувати, спрямовувати, захищати, доводити, збагачувати, відшукувати, співпереживати у процесі здійснення ролі та відтворення сюжету гри.

Таким чином, визначено психологічні характеристики проявів ціннісних орієнтацій дітей старшого дошкільного віку в процесі реальної та ігрової взаємодії. Зазначені прояви спостерігались під час вибору ролей та ігрову взаємодію через рольову активність дітей.

На різних етапах творчої гри були окреслені показники та оцінки рівнів прояву ціннісних орієнтацій дітей під час їх рольової активності різної спрямованості у реальних та ігрових стосунках. Отже термінальні цінності такі як родина, здоров'я, краса природи, краса техніки, зовнішня краса, гроші, визначались під час вибору сюжету гри та розподілу ролей. Наприклад, у сюжетно-рольовій грі “Показ мод”, Даша А., Лера С, Саша П. виконували ролі моделей, які приділяли багато уваги зовнішній красі. Водночас у грі з'явилися ролі фотографа, кінорежисера, швачки, в процесі розігрування таких ролей діти більше звертали увагу на технічне оснащення (краса техніки) Дома моди. Оцінювався рівень прояву зазначених цінностей за такими реальними та ігровими діями як:

– не приймає участь у виборі сюжету та розподілу ролей, бере на себе ролі запропоновані іншими учасниками гри (“Ксюша, ти будеш швачкою, а я буду моделлю”) – нуль балів;

– самостійно обирає роль та розігрує відповідно ігровому задуму, спираючись на власний досвід (“Моя мама подивиться на мене по телевізору і скаже, що я справжня зірка”) – один бал;

– організовує гру за обраним сюжетом, розподіляє ролі, спрямовує сюжет на досягнення спільного результату гри (“Я сьогодні засняв на камеру таке цікаве кіно про наш Дом моди”) – два бали.

Водночас були визначені показники та оцінки рівнів прояву

інструментальних цінностей під час здійснення сюжетних ліній гри та виконання ігрових ролей.

Самостійність:

– виконує ролі запропоновані іншими учасниками гри (“А я ким буду?”)– нуль балів;

– вибирає та визначає їх зміст ролі в яких проявляє самостійність (“Я хочу бути радистом, щоб приймати та передавати повідомлення.”) – один бал;

– вибирає ролі в яких проявляє відповідальність за дії інших учасників гри та за саму гру (“Ура, я – капітан! Необхідно набрати команду для плавання.”) – два бали.

Щастя:

– роль має негативний зміст, спрямована на знищення спільної гри (“А я буду бандитом і все вам тут розкидаю.”) – нуль балів;

– рольова поведінка має позитивний характер, спрямована на партнерів по грі та досягнення результату (“Я буду роздавати медичні карточки, я це вмю. А Катя, нехай заводить хворих в кабінет лікаря”).
краще за всіавай я тебе нагодую вечерею.”) – один бал;

– роль носить позитивний характер та спрямована на спільний результат (“Я буду лікарем, щоб допомогти всім хворим.”) – два бали.

Дружба:

– розіграє ролі самостійно, не хоче грати разом з іншими дітьми – нуль балів;

– виконує ролі в яких проявляється дружнє ставлення до інших учасників гри (“Я буду твоєю мамою і допоможу тобі приготувати вечерю.”) – один бал;

– виконує ролі в яких дружні стосунки є змістом рольової поведінки (“Давай ти будеш моїм другом. А я буду тебе рятувати.”) – два бали.

Цілеспрямованість:

– виконання ролі не спрямоване на результат, ролі не об’єднані спільним сюжетом (незакінчені або кругові сюжети) – нуль балів;

– виконання ролі спрямоване на здійснення сюжету (дитина закінчує розігрування ролі при логічному завершенні сюжету, але не завжди спільно з однолітками) – один бал;

– виконання ролі завжди спрямоване на здійснення сюжету (дитина погоджує зміни сюжету та рольову поведінку з однолітками, щоб досягнути спільного результату) – два бали.

Сміливість:

– виконує ролі в яких проявляється бажання бути захищеним (зайчик, маленька мишка, маленька дитинка) – нуль балів;

– виконує ролі та рольові дії в яких проявляє сміливість (я буду спасати тебе) – один бал;

– виконує ролі у яких сміливість є рольовою характеристикою (рятівник, пожежник) – два бали.

Наполегливість:

– не наполягає на виконанні бажаної ролі, погоджується на виконання будь-якої ролі (“А мені, мені, що робити?”) – нуль балів;

– наполягає на виконанні бажаної ролі або розігрує її самостійно (“Я буду стоматологом тому, що вчора був у зубного лікаря і знаю що він робить. А коли я виросту то теж стану лікувати дітям зуби.”) – один бал;

– переконує учасників гри у необхідності надання бажаної ролі у процесі зміни сюжету або появи нової цікавої ролі (Даня П. : “Можна буду водієм?” Даша А. : “Нам не треба водій. Для чого він нам?” Даня П. : “Водій може перевозити бандеролі та вчасно доставляти грузи.” Лена Б. : “Дуже добре! Даня буде допомагати, бо мені важко розносити бандеролі самій.”) – два бали.

Творчість:

– відтворює запропоновані іншими дітьми сюжети – нуль балів;

– розширює свої ролі новою рольовою поведінкою – один бал;

– наповнює спільні сюжети новими сюжетними лініями та ролями два бали.

Допитливість:

– не звертає уваги на нові сюжети та ролі, грає за відомим сюжетом – нуль балів;

– виконує нові ролі наповнює їх рольовими діями – один бал;

– доповнює сюжетні лінії новим змістом та ролями – два бали.

Співпереживання:

– передає через роль тільки свої переживання – нуль балів;

– вміє передавати свої переживання та відчуває переживання інших учасників гри – один бал;

– виконує ролі у яких співпереживання є рольовою характеристикою – два бали.

Таким чином, дослідження дитячої активності у процесі відтворення реальних стосунків під час ігрової діяльності дає можливість більш повно охарактеризувати прояви інструментальних цінностей у змісті сюжетно-рольової гри. Необхідно звернути увагу на те, що у процесі пілотажного дослідження була визначена необхідність спостереження не тільки за ігровими, а й за реальними стосунками старших дошкільників під час створення дітьми спільного ігрового поля.

Проведене пілотажне дослідження за визначеною методикою дає підстави визначити такі тенденції прояву ціннісних орієнтирів дітей старшого дошкільного віку в рольовій та реальній взаємодії:

Приблизно 95% сюжетів дітей зазначеного віку відтворюються за позитивними сюжетами, від яких вихованці отримують задоволення.

Найбільш знаними та повторюваними сюжетами ігор є: подорожі, будівництво, сім'я, перукарня, свята, по шукачі скарбів, лікарня.

У названих сюжетах діти відтворюють рольові та ігрові стосунки які спрямовані на: дружбу, зовнішню красу, ставлення до природи, сімейні стосунки, ставлення до матеріальних цінностей, збереження здоров'я, ставлення до техніки, мистецтва.

У таких сюжетно-рольових іграх, рольова активність дітей спрямована на відтворення таких цінностей як самостійність, цілеспрямованість, сміливість, впевненість, творчість, допитливість.

Висновок. У статті розкрито характеристику прояву ціннісних орієнтирів старших дошкільників у сюжетно-рольових іграх. У старшому дошкільному віці у процесі розігрування ігрових ролей відбувається присвоєння ціннісних орієнтирів, які актуалізуються під час активного здійснення дитиною ігрової та реальної взаємодії з однолітками. Так, в ігровій діяльності рольова взаємодія між гравцями реалізуються в процесі спілкування та спрямовується задумом і змістом сюжету, що проявляється у таких діях дітей як налагоджувати, радіти, підтримувати, скеровувати, спрямовувати, захищати, доводити, збагачувати, відшукувати, співпереживати у процесі здійснення ролі та відтворення сюжету гри. Такі дії визначались в процесі здійснення старшими дошкільниками змісту сюжетно-рольової гри, відтворення ними реальних та ігрових стосунків з однолітками.

Висвітленні у статті результати дослідження, **відкривають перспективу подальшого дослідження проблеми** розвитку дитячої гри. До перспективних напрямків можна віднести: розробку питання успішного оволодіння дитиною соціально-рольовим простором у самодіяльній грі, від якого залежить процес розширення соціальної компетентності дитини, що проявляється у вмінні адаптуватись до умов навколишнього світу, виявляти індивідуальність у процесі присвоєння норм взаємодії з навколишнім світом, спрямовувати свою поведінку згідно цінностей людського існування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Большой толковый психологический словарь / [пер. с англ. Е. Ю. Чеботарев]. – М. : Вече, АСТ, 2000. – Т. 1. – 592 с.
2. Выготский Л.С. Игра и ее роль в психическом развитии ребенка / Л. С. Выготский // Вопросы психологии. – 1966. – № 6. – С. 62–76.
3. Виховання гуманних почуттів у дітей / [С. Ладивір, О. Долинна, В. Котирло, С. Кулачківська, С. Тищенко, О. Вовчик-Блакитна, Ю. Приходько];

за наук. ред. Т. Піроженко, С. Ладивір, Ю. Манилюк. – Тернопіль : Мандрівець, 2010. – 168 с. – (Серія „Дитина замовляє розвиток”).

4. Карасьова К. Самодіяльні ігри дитини / Катерина Карасьова, Тамара Піроженко. – К. : Шк. світ, 2011. – 128 с. („Бібліотека „Шкільного світу”).

5. Костюк Г.С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / Г. С. Костюк. – К. : Рад. школа, 1989. – 608 с.

6. Котирло В. К. Гра, навчання та праця в житті дошкільника / В. К. Котирло. – К. : Знання, 1968. – 46 с.

7. Котирло В. К. Роль дошкільного виховання в формуванні личности / Котирло В. К., Титаренко Т. М.– К. :Знання, 1977. – 48 с.

8. Леонтьев А.Н. Проблемы развития психики / А. Н. Леонтьев. – 3-е изд. – М. : Издательство Московского университета, 1972. – 573 с.

9. Мухина В.С. Возрастная психология: феноменология развития, детство, отрочество / В. С. Мухина : уч. для студ. вузов. – 5-е изд., стереотип. – М. : Академия, 2000. – 456 с.

10. Петровский А. В. К построению социально-психологической теории коллектива / А. В. Петровский // Вопросы философии. – 1973. – № 12. – С. 18–26.

11. Піроженко Т. О. Особистість дошкільника: перспективи розвитку : наук.-метод. посіб. / Т. О. Піроженко. – Тернопіль : Мандрівець, 2010. – 140с.

12. Рокич М. Методика изучения ценностных ориентаций / М. Рокич // Лучшие психологические тесты. – Петрозаводск :, 1992. – 120 с.

13. Словник української мови. – К. : Наук. думка, 1976. – Т. 7. Проїхати – приробляти. – С. 259.

14. Словник української мови. – К. : Наук. думка, 1973. – Т. 9. “С”. – С. 806.

15. Шаронов В. В. Основы социальной антропологии / В. В. Шаронов ; [оформление обложки А. А. Алексеенко, С. А. Шапиро]. – СПб. : Издательство „Лань”, 1997. – 192 с.

16. Эльконин Д. Б. Психология игры : монографія / Д. Б. Эльконин. – М. : Педагогика, 1978. – 304 с.

К. Карасёва

АКТУАЛИЗАЦИЯ ЦЕННОСТНЫХ ОРИЕНТИРОВ СТАРШИХ ДОШКОЛЬНИКОВ В РЕАЛЬНЫХ И ИГРОВЫХ ОТНОШЕНИЯХ

В статье рассматриваются основные тенденции проявления ценностных ориентиров детей старшего дошкольного возраста, во время установления их реальных и игровых отношений в процессе сюжетно-ролевых игр. охарактеризованы основные показатели уровней проявления ролевой активности воспитанников во время их игровой активности.

Ключевые слова: *ценностные ориентиры, ролевая активность ребенка, реальные и игровые отношения, ролевое взаимодействие.*

К. Karasiova

ACTUALIZATION OF VALUED ORIENTIROV OF SENIOR UNDER-FIVES IN THE REAL AND PLAYING RELATIONS

In the article is examined basic tendencies of display of valued orientirov of children of senior preschool age, during establishment of their real and playing relations in the process of withrole games. the basic indexes of levels of display of role activity of pupils are described during their playing activity.

Keywords: *valued orientiry, role activity of child, real and playing relations, role co-operation.*